

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

---

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

# ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.* (Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скопа Пејра* (Загреб), д-ра *Шевановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васе* (Скопље), д-ра *Храсте Миша* (Загреб)

XX КЊ. 1—4

БЕОГРАД

1953—1954

мама и, по њему, у топонимији (Овчкó Поле, Малá—Река, Долни Дебар, Кадино Село), што није непознато ни другим македонским говорима изван „централних“. Али ни то, ни модáр-камен, првá-вечер, стáр-човек, на кого си мý зел, и сл. не убеђује у то да поједине речи у овим „акценатским целостима“ не чувају свој, макар веома ослабљен акценат, поред тонског који тражи одређена ритмичка стопа у емфатичним деловима говора. Конески није улазио у тумачење порекла трећесложне акценатске системе и сматра да је она настала из потребе за „смисловим целостима“ као деловима реченице. Ако је то тако, онда би се акценат појединих речи, макар слабијег интензитета, губио у „смисловим целостима“ — а то, по свему, не стоји. Овакво третирање акцента „ни звучи многу натегнато“.

Конески је песник, и песници несумњиво у највећој мери обогаћују и изграђују један књижевни језик, али при том не треба да се оглушују и о народну прозу.

*Тодор Маневић*

9. — ПЕТАР ГУБЕРИНА: **Звук и покрет у језику**. Загреб 1952, стр. 1—219. **Повезаност језичних елемената**. Загреб 1952, стр. 1—430. Изд. Матица хрватска.

Описати једну целу научну област посматрајући је из неке специјалне, јасно одређене перспективе одувек је претстављало тежак задатак, чак и у ранијим епохама, када су умови лакше постајали „универзални“. А данас, кад се и сви танано издиференцирани делови наука подвргавају продубљеној и акрибичној обради, уколико је интегралнији захват научников у неку науку или целокупност сродних наука, утолико је и тежи његов задатак. Полет научне анализе гони све даље у детаљисање и поставља све теже захтеве пред онога ко хоће да синтезира.

П. Губерина је покушао да направи синтезу својих лингвистичких знања и искустава на једној бази на којој код нас још није било резултата оваквог обима. Он је лингвистичка факта изнео у плану дијалектичко-материјалистичких и историско-материјалистичких погледа, и већ самом таквом намером заслужио је извесно признање.

Његове две књиге, иако не обрађују исте проблеме, претстављају и по методима и по основним концепцијама једну целину, те се тако и могу приказати.

У књизи „Звук и покрет у језику“ аутор углавном жели да покаже како у целокупном изражавању човековом поред изговореног текста и други моменти играју равноправну улогу те могу чак и заменити изговорени текст. То су интонација, интензитет, реченични темпо, пауза, мимика, гестови и стварни контекст.<sup>1)</sup> Ове моменте аутор назива једним именом „вредноте“. (Нисмо сигурни да је такав назив срећно нађен за српскохрватску лингвистичку терминологију).

На почетку књиге налази се историски део, расправљање о настанку језика. „Човјек је придодео својим оруђима рада израз, симбол ствари, да би у свом друштвеном животу с мање напора живио и брже напредовао“ (17). Језичка форма је увек „одговарала ступњу човјечје власти над природом“ (23). Човеков предак је прво пуштао само рефлексивне гласове, с једном неизбежном нужношћу. Његов израз био је исто што и његова акција, и то још не спада у историју језика, већ пре у његову биологију. У даљој еволуцији јавља се имитација, „опонашање стварности у облику веће скупине гласова... Био је то нужни пријелаз од појединога ономатопејског звука, гласа — јёке у ријеч — јёку“ (24). У овим периодима аутор придаје нарочиту важност „вреднотама“ говорног језика. Једна од његових главних идеја и јесте та да су елементи звука и покрета били увек „основни елементи људског израза уопће, напосе људског језичког израза, неумјетничког и умјетничког“ (19). „Звук и покрет у природи директне су појаве природе, а звук и покрет у језичком изразу (вредноте говорног језика) јесу специфичне појаве звука и покрета у природи“ (22). Првобитна реченица била је прожета „вреднотама“. А даље, „што је човјек био више у могућности да се служи артикулираним гласовима... то су вредноте говорног језика, као самостална цјелина, у форми јёке стварности, биле то мање у могућности да изразе комбинације ствари, уопћавање предмета“ (25). „Али вредноте говорног језика нису могле ишчезнути, јер их човјек носи у себи, са собом, види их и чује у природи“ (26). Мисао потискује вредноте: оне избијају у својим првобитним облицима само онда кад емоције преовлађују над мисаоним радом, а у неемотивним ситуацијама постају, такорећи, све више култивисане. У

1) „Стварни контекст“ код Губерине има необично за нас значење — „стварност“. „Стварни“ није овде супротност према „замишљени“ него је у вези са спољашњом стварношћу. Ако се у говору уместо изговорене речи „књига“ покаже прстом на књигу, тај предмет — књига — претставља за Губерину „стварни контекст“.

језичком изразу сукобиле су се „двје супротности: артикулирана ријеч, која је тежила ослобађању од природне нужде, и природни звук и покрет (вредноте говорног језика), који је био везан за природну стварност. Али људски материјални рад и људска мисао стварају себи раван излаз“ (31). Супротности се нису „завршиле једностраном побједом артикулиране ријечи и пропашћу вреднота... Супротност је надмашена много плодније“ (33—34). Наиме, „вредноте“ су сад ту не по некој неопходности (може се говорити и без њих, а може се вршити избор међу њима), већ служе као „израз богатијега материјалног и духовног живота друштвено-индивидуалног човјека“ (36). Напоредо с тим и у вези с тим развија се и сама реч, лексички израз. „Ријечи ослобођене од ономапопејске везе са стварима врло су помичне и могу да служе као замјена за стварност у припреми акције. Мјесто спорих, тешких и непокретних ствари, човјек може да се послужи ријечима, да врши један дио акције с помоћу ријечи, да измјенично употребљава ријеч и акцију“ (99).

Аутор анализира посебно сваку од „вреднота“. Пут њиховог развоја је дуг. На вишим ступњевима развоја језичког изрази лексички материјал, захваљујући њиховој еволуцији, престаје да буде уопште везан за основна значења. Потврдна реч, уз нарочити гест или интонацију ироније, може означити одрицање, „свака ријеч може бити извор игре ријечи“, свака реч може у принципу све да значи (102).

Аутору је даље циљ да покаже како су „вредноте“ говорног језика, у својој још даљој еволуцији, достигле могућност да се сједине с музиком, која сама, са своје стране, такође претставља — само на други начин — прерађени природни звук и покрет. Не само с музиком у њеном чистом облику има додира језички израз на својем највишем досадашњем ступњу. Он може постати уметнички израз и у другом смислу, и Губерина нарочито инсистира на моменту ритма. „Ритам обичнога говора... уздигнут на виши ступањ (на линији умјетничке мисли-изрази), постао је квалитативно нови ритам, умјетнички ритам, који је са своје стране уздигао гласове ријечи и вредноте говорног језика, као цјелину, на нови, умјетнички квалитет“ (66). Губерина даје примере алитерација, асонанса, употребе разних метричких могућности, рима, ритма поезије и прозе итд. као илустрације за своје поставке. Према њему песма (стихови) може постати мелодијом уз одговарајућу високо уздигнуту употребу говорних „вреднота“. Он у извесним стиховима налази и игре, и *finale ritardando*, и *scherzo*



налик на scherzo после посмртног марша у Бетовеновој симфонији „Ероика“. На овим местима његова излагања нису лишена песничког одушевљења за нека, вероватно његова омиљена, књижевна дела и таква расположења чине донекле прекиде у интелектуалној нити његовог расправљања. Уопште, у овом делу књиге аутор мења метод, може се рећи помало немотивисано и неочекивано. Он анализира на сличан начин и нека дела „на граници стиха и прозе“ и нека прозна дела, опет с личним и лирским акцентима. Нама, је напр., тешко оквалификовати као научне тврдње овакве судове: „Топлина [тј. летња жега] је најприје изражена пуним (тврдим) палаталима и гутуралима као forte темпом . . . Ритам, који се у првом дијелу стално диже понављањем везника и и уметнутим дијеловима (*козе запуштене и гладне . . . привезане и сајеше*) претвара се у лагани decrescendo на крају реченице (*уз смокве и маслине*), да се одмах појача слиједећом реченицом (*заносно мирише ружмарин*), гдје ће опет гласови ш, ж, с остваривати језичко-музичку композицију” (92; анализа језика Ранка Маринковића). Аутор чује ритам синкопиране музике у једном одломку из црначког књижевника Сезера и ритам класичног адађа код Шатобријана. Сасвим је разумљиво да одсуство темељито изграђених, опште применљивих метода на пољу оваквих испитивања не може бити уписано аутору у грех. Сам Губерина, коме нису непознате и друкчије, прецизније методе, каже на једном месту да он такве методе свесно избегава.<sup>1)</sup>

Даље Губерина дискутује о томе шта је реченица. Он износи добро позната запажања о томе да се реченична мисао може изразити облицима који не претстављају реченицу у строго граматичком смислу (*Messer gaus! Гори!*) и показује да су за реченични карактер таквих изражајних целина заслужне „вредноте“ које их прате. Реченица је према њему „цјелина састављена од тонова, интензитета, реченичног темпа, мимике и контекста (вреднота говорног језика), у заједници (комбинирано) с ријечима или без ријечи, и изражава акт било које стварности преко мисаоне стварности или акт мисаоне стварности као такве“ (114). Његовој дефиницији недостаје егзактност која је неопходна у коначним

<sup>1)</sup> „Приступио сам зато тој теми [проблему ритма] с много опрезности и избегавао сам, анализирајући ритам умјетничких одломака или умјетничких дјела . . . да формулирам на математски начин принципе и законитости“ (11). „Стога се нисам ретио служити бројкама“ (12). „Не ради се о покушају да се фиксира или „регулира“ умјетнички израз, да се асимилира умјетност и грамадика“ (13).

редакцијама дефиниција. Не види се да све „вредноте“ нису увек потребне реченици да би била реченица, као ни то — шта бива ако је реченица „без речи“: које су онда „вредноте“ потребне, које факултативне а које се самостално и не могу замислити (реченични темпо?). Уосталом, питање је да ли се „целине без речи“ могу уопште називати реченицама, иако „немо изражавање“ неоспорно може означити акт спољашње или мисаоне стварности. У то сумњамо већ и стога што је, напр., у једном непрекидном току изражавања мимиком или гестовима немогућно одредити где се завршава једна „реченица“, а где почиње друга. — Губерина инсистира и на интонационо-интензитетској целини као услову реченичности, тј. да она у реченици мора имати свој успон и свој пад. Ускличне и упитне реченице не показују такву линију, и Губерина ово тумачи тиме што оне, иако су целина, претстављају делове једне шире целине, где ће даље речи или „вредноте“ — тј. наставак излива емоције или реакција другог лица код ускличних реченица, одн. одговор код упитних — дати потребну целовитост, према томе и пад интонационо-интензитетске линије. Мора се приметити да ова запажања имају у себи објективне тачности, али показују да интонационо-интензитетска линија није меродавна за оцењивање границе међу реченицама, пошто — као што видимо — целина интонације и интензитета може бити и шира од реченичне, без обзира на то што се она поклапа са психолошком целином.<sup>1)</sup>

Губерина даље показује како ни лексичке ни морфолошке јединице не могу пружити право значење ако се не посматрају у вези с осталим елементима израза. За изоловано фр. *voler* не знамо да ли значи *лећети* или *красити*; наш презент може значити и презент и претерит и футур<sup>2)</sup> и квалификацију; свеза *и* може бити саставна али и погодбена итд. У таквим случајевима, према мишљењу аутора, интервенишу стилистички моменти.

Слична томе је обратна поставка — да се разним лексичким материјалом исказује исто значење. У принципу је то тачно, али се о примерима може дискутовати. Ми се можемо сложити с тиме

<sup>1)</sup> Сем тога треба још водити рачуна о томе да у неким језицима ускличне и упитне реченице не показују пад интонације на крају, а у неким показују; само ова друга појава теориски иде на руку Губеринином тврђењу.

<sup>2)</sup> Губерина није обратио пажњу на специфичност перфективног презента у српскохрватском језику, те га је посматрао напоредо с имперфективним (129 и д.). Био је под утицајем лексичких еквивалената у романским језицима који нису ипак и видски еквиваленти.

да је *petite maison* исто што и *maisonette*, а да је разлика ту (можда) у ступњу емоционалности. Али исто објашњење — тј. различита афективна реакција, други мисаоно-афективни садржај, одређени емоционални ступањ (135), вреди, према Губерини, и за примере „Кад сам отворио прозор, птица је одлетјела“, „Чим сам отворио прозор, птица је одлетјела“, „Нисам ни отворио прозор, а већ је птица одлетјела“ итд. (133). Истина је, како Губерина и каже, да све ове реченице везује заједничко значење узрока (отварање прозора) и последице (одлетање птице). О некој још већој блискости ових реченица, где би разлика била само у сфери стилистике, једва да може бити говора. Лако је сложити се с аутором да су разлике у изабраним речима при стилизацији исте основне мисли квалитативног карактера; он из тога извлачи закључак да стилистички израз претставља квалитет а не квантитет. Али треба пажљиво омеђити подручје стилистике. Узрок неједнакости реченица о прозору и птицама не спада у њено подручје, јер је у њима очигледна и чиста семантичка разлика.

На крају књиге Губерина врши према својим концепцијама анализу изабраних текстова, истичући и овде специјално значај ритма (под ритмом он подразумева ширу област него што се обично подразумева, вероватно под утицајем стране литературе). Аутор, иако кроз форму анализе доследан својим теоријама, ипак је понегде немотивисано емоционалан у изражавању, и његови судови нису за сваког прихватљиви. Када мали одломак из Жида

Je naquis le 22 novembre 1859. Mes parents occupaient alors, rue de Médecins, un appartement au quatrième ou cinquième étage, qu'ils quittèrent quelques années plus tard, et dont je n'ai pas gardé souvenir

тумачи на следећи начин:

„У свакој реченици можемо пратити постепено дизање тона; највиша нота траје врло кратко и иде брзо својем спуштању. Уметнуте реченице достижу увијек исту висину и исту снагу интензитета. У правом смислу декор, опис сцене, на којој ће одмах да почне игра живота“ (164),

аутор се очигледно налази под сугестијом чисто семантичке стране речи, познавања целог дела, као и под утицајем туђих судова (на стр. 166 он спомиње да Charles du Bos „приближава Жида Моцарту“). Слично је и у другим анализама, где се говори о „климаксама у порасту и судјеловању свих инструмената“ (170), „ритму пуном синкопа, неравног реченичног темпа“ (171) итд. Анализа одломка из Крлежиног дела „Кристофор Колумбо“ на крају Губеринине књиге прелази из лингвистичког у литерарни

па и филозофски суд о делу. — Он анализира уметнички ритам разних писаца, и свакако жели тиме да утре пут таквој врсти испитивања за коју каже у предговору да се за њу треба „оборужати методама, које премашују лингвистичка, психолошка или акустичка подручја“ (12).

У закључку можемо рећи још неколико речи. Губерина, наглашавајући да „вредноте“ као звук и покрет (дакле интонација, гест и др.) имају свој извор у природним звуцима и покретима, не истиче у довољној мери блискост извора лексичког изражавања. Може ли *порекло* саопштавања мисли органима за говор бити некако друкчије од порекла интонације, интензитета, мимике, геста? И једно и друго је од „неужног“ постајало мање нужно, контролисано, култивисано, како он то и истиче. Зато у овом смислу артикулисаној речи не треба давати неко изоловано место, што он ипак чини. Друга замерка књизи била би та што при свој интегралности расправљања, или можда управо због ње, аутор, који каже да је желео решити проблем лингвистичко-стилистичког и уметничког критерија, није ипак успео да нам прикаже специфичности та два критерија, ни да повуче границу између њих. Код њега је естетски критериј закорачио у лингвистички, а психолошки и литерарни у естетски, тако да нам његова схватања о критеријима не постају јасна после читања ове књиге.

Друго дело — „Повезаност језичних елемената“ — приказује Губерину као мислиоца који се ухватио у коштац с веома дубоким проблемима и који је испитивање завршио хомогеним, може се рећи и ефектним решењем за којим је и ишао од почетка.

Губерина је желео да на неки начин покаже јединство свих језичких елемената, а затим њихову везу са елементима мисли, и везу мисли с материјалним светом. Стварност језика ослања се на стварност спољашњег света или стварност мисли, каже он. Стога, у даљем разматрању, он пребацује лингвистима што тако ретко повезују своју науку с другима, док „стручњаци из експерименталне физике, психолози, филозофи, логичари и логистичари, социолози и економисти повезују врло често своје науке с језиком“ (20). Он затим замера лингвистици што се у великој мери базира на аристотелијанству, а затим и то што су се разне њене гране — фонетика, морфологија, синтакса, стилистика итд. — развијале као посебне дисциплине. Ово последње замера без довољно разлога, јер је лингвистичка школа морала да зида на солидним темељима, са широко размакнутим стубовима ослонца који једини

омогућују чврсто засвођење. Допринос младограматичара основним лингвистичким знањима никако није за потцењивање.

Дижући се против „фрагментарности и изолираности” метода у лингвистици, Губерина приписује научницима „изолационистима” и више грехова него што су их они починили. Ако је Хумболт тражио у кинеском језику одраз кинеског мишљења, а Грим у немачком одраз немачког карактера, онда није исправан закључак: „Очито је, да се у горњим тврдњама не води много рачуна о принципу повезаности и јединства између предметне стварности, мисли и израза” (21). Свакако су и Хумболт и Грим управо и тражили некакво јединство, и њима се не може пребацити *нејражсење* већ, само, погрешно постављање и закључивање.

Наводећи предрасуде традиционалне лингвистике, Губерина говори о томе да није исправно делити речи на врсте. Критикујући разне научнике, он замера и проф. Белићу због истицања разлике између именице и глагола (35) и приписивања реализованом глаголу особине *време* као најбитније (38). Таква и слична схватања Губерина сматра формализмом. Међутим неформално гледиште одводи у овом случају са терена прецизног описа индоевропског глагола који је критикованим научницима и био циљ. Семантички и стилистички доказ „Ватра! = Букнуо је пожар”; „Напријед! = Упутите се, ставите се у покрет” (39) — нису докази против граматичких тумачења Белића и других лингвиста. Кад Губерина каже да је нестварно „ограничавање времена на глаголске облике” и то стога што „основни облици сваког бића јесу простор и вријеме” (према Енгелсу, 39, 40), он не води рачуна о томе шта се подразумева под глаголским облицима. Енгелсово „време” и „време” на које мисли Белић у овом случају су такорећи хомоними, у сваком случају сувише различити појмови да би се особине једнога тражиле и у другоме. — У примедби на крају 43 стр. Губерина каже да „неки језици имају посебне форме за „актив” и „пасив”, а други немају. Главно је изразити повезаност између агенса и предмета радње. Формални израз нема никакве вредности”. Формализам ради формализма, форма без садржаја, свакако је бесмислица. Али ако би се лингвистика сва прожела оваквом равнодушношћу према форми, настало би у њој велико осиромашење, занемаривање стварности.

Мало даље Губерина назива предрасудом мишљење да словенски језици поседују аспект а романски време (44). Међутим познато је да и словенски и романски језици имају начина да искажу и аспект и време; Губерина мисли на чињеницу да је вид у словенским

језицима морфологисан, а у романским није, — и та чињеница не може никако да се назове предрасудом.

За Губерину је предрасуда придавање „предикативизирајуће“ моћи глаголу, посматрање глагола као животворног елемента реченице. Ту он опет наводи Фуркеов противдоказ „Au feu!” (50) — конструкцију без глагола која ипак претставља реченицу. Такве конструкције познате су и поборницима супротних схватања, али у њиховим анализама у питању су реченице с глаголима, и у разматрању разлике између природе индоевропске именице и индоевропског глагола реченица „Au feu!“ нема доказне моћи.

Губерина сматра да је излишно говорити о томе да је „Не идем ван, болестан сам“ (схваћено каузално) паратакса а „Не идем ван, јер сам болестан“ хипотакса (51). Међутим паратакса и хипотакса одиста постоје: паратаксом се, додуше, изражава понекад унутрашња зависност, која није добила формално обележје<sup>1)</sup> (у овом примеру то, уосталом, и није случај; унутрашња зависност овде је ствар нашег даљег тумачења а не и текста). Али колико има случајева где паратакса значи нешто сасвим друго, него да је у њој употребљења свезица, тј. да је реченица конструисана хипотактично уместо паратактично!

Он износи и много других сличних идеја. Све то показује целовитост схватања, и има своју логику. Међутим кад се полемисе против туђе логике, као што он овде чини, треба водити рачуна о њеним законима, не придавати њеној номенклатури значења која она нема. Тако, напр., онај који је реченице сличне горе наведеним реченицама назвао паратаксом и хипотаксом није мислио да су то и психолошки две разне конструкције, те није у том смислу направио грешку. Губерина то не истиче, и у томе је, по мојем мишљењу, његова методолошка слабост, чак ако му се на овом месту и не би замериле његове концепције које прелазе у психологисање. Међутим и поводом тога треба рећи нешто. Губерина је хтео да што јаче истакне везу између израза и мисли као његовог садржаја, што као намера заслужује свако признање. Али је он у томе отишао у претерано негирање значаја форме, тако да је превагнула семантичка страна, што опет није у духу дијалектичког схватања супротности.

Успелији је одељак о лингвистичким предрасудама на нелингвистичким подручјима. Аутор исправно подвргава критици застарела и симплицистичка тумачења да, напр., глагол увек значи

<sup>1)</sup> Исп. А. Белић, О језичкој природи и језичком развиту, Београд 1941, 461, 462.

„копула + номинални облик“, да је субјекат (у логици) апстрактан те да нема „своју изричну одређеност и садржај у предикату“ како то зове Хегел (70). Губерина с правом одбацује сва расистичка, романтична, филозофска и слична тумачења појединих језичких појава у појединим језицима, поделу на ниже и више, статичније и динамичније мишљење код разних народа<sup>1)</sup>. Сматрам само да је нетачно кад ове закључке пропраћа недоказаним тврђењем да је до таквог погрешног расуђивања могло долазити стога што су научници „одвајали именицу од глагола“!

Износећи даље да је израз форма а мисао садржај и да је језик увек повезан с оним што израз значи, аутор даје врло разноврсне и по вредности неједнаке илустрације повезаности одн. заменивости која постоји између језика и акције, језика и спољашње стварности. Као доказ повезаности језика и стварности он наводи чак и ово: „Ствари уистину „говоре“: оне се појављују и постоје. Сама стварност служи као акт језичног израза. Ако је пред нама књига, радио и т. д., ми не морамо увијек употребљавати ријечи, да их изразимо. Њихова је присутност њихов израз (125).“ — Међутим „језични израз није једноставна копија стварности ствари или искуства. Језични израз, језик, јест нова стварност, нова активност, која укључује супротности у свом јединству с предметном стварношћу (у најширем смислу) и стварношћу човјечјих мисли“ (128). Преко израза се сазнаје и шири даљи друштвени и индивидуални напредак човеков, „свака ријеч, свако примање ријечи је пут у нову акцију“ (130). Језик је „не само израз, него и стваралац“ (134), јер изрази стварају нове појмове који обогаћују људску мисао и људско искуство. Афазисе проузрокују смањење како интелигенције тако и акције, што је један доказ више за горња тврђења.

Централним делом књаге аутор назива поглавље о појавном лику, у спољашњој стварности и у језичком изразу. Основица сваке манифестације је појава; цела природа „одвија се појавно, феноменолошки“ (148), и „језични израз има... појавни лик, као и природа“ (151). „Једна јединица језичне цјелине може изразити само једну појаву. Симултаност појава у природи и људском животу изражава се у језику сукцесивним низањем појава; њихова се повезаност конструира у линији израза на посебан начин“ (ib.). Појавног је карактера и мисао која рефлектује и рефрактује појав-

<sup>1)</sup> Исп. А. Белић, о. с. 597: „... због тога и нема и не може бити примитивних језика.“

ност природе а и сама се изражава појавно, јер је њена форма, тј. језички израз, као што је речено, појаван. Израз, додуше, може имати и синтетички карактер, вели аутор, и набраја узвике, ономатопеје, афирмативне и негативне одговоре, безличне глаголе и сл. — Пошто је раније неке од ових израза наводио као равноправне с реченицама, мислим да њихову синтетичност у том случају није потребно истицати као нешто друго или друкчије него што је синтетичност „обичних“ реченица.

Губерина нас преко овога уводи у једну од својих основних идеја — каузалност коју садржи свака појава. Појава се састоји од онога што се појављује и онога како се појављује. Појављено у појави (природној, језичкој) он назива манифестанс а појављивање — манифестација. Између њих се читује „у свој својој снази каузални однос“ (161). На најпростијем примеру показано то изгледа овако: „У реченици *Петар учи* елеменат узрока јест *Петар*, а елеменат последице јест *учи*. У примјеру: *Петар учи и усџијева*, „учи“ припада елементу узрока (који се у цијелости састоји од *Петар учи*“ (165), док је „усџијева“ последица. Каузалност је у чињеници да је појава повезана са својом бити, али и у томе што је свака појава — процес, а процес се не може замислити без односа каузалности. Каузалитет је овде реципрочан: кад кажемо „Петар чита књигу“, „Петар“ је „конкретни узрок... за ефект „чита““ (172), али „књига“ није само „ефект узрока *Петар*, него је „књигу“ у исто вријеме и узрочник радње у вези „Петра““ (173). Према томе „и манифестанс је узрок и ефект, и манифестација је узрок и ефект“ (172).

Одвојеност језичких чинилаца се укида, премашује. Први елеменат укидања је, према њему, сама стварност и процес, који је покретач стварности. Њихов израз је реченица, и у језику не постоје изоловане речи већ увек само реченице. (Реченица одиста претставља елеменат у којем се добива јединство израза, али се не може тврдити да напр. *сџварносџ* сунца које сија на небу укида супротност између именице „сунце“ и глагола „сијати“). Други елеменат укидања су „вредноте“; трећи контекст, јер је чињеница да се „један нови израз може ослонити на пређашњи израз“ (226), па га чак којипут и не разумемо ако не познајемо контекст. Одвојеност језичких елемената превазилази се и афирмацијом одн. негацијом, које могу обухватити и велике делове контекста. Најзад Губерина доказује јединство тиме што тумачи да нема врста речи, тј. да именица и глагол — две последње врсте на које су научници редуцирали све друге врсте — претстављају



уствари исто. Ако су досадашњи докази превазилажења супротности и били сваки за себе доказ, иако из врло неједнаких области, мислим да у овом делу књиге Губерина није успео да докаже оно што је желео. Заменљивост реченице „Не могу ван због болести“ са „Не могу ван, јер сам болестан“ или „Јавио ми је свој одлазак“ са „Јавио ми је да долази“ није доказ јединства именице и глагола. Постоји безброј примера где се „због болести“ не може заменити са „јер сам болестан“ ни „свој одлазак“ са „да долази“, док се дефиниције природе именице и глагола морају заснивати на пуној лингвистичкој стварности. Ни друга доказивања нису убедљива. Факат да су у манифестансу увек многе манифестације, док је само једна у једном моменту остварена (и дата глаголским обликом), да „категорија предиката није само ограничена на глагол“ (246: Петар је учитељ), а ни категорија субјекта на именицу, затим да процес не постоји без узрочника, те речи као „рибар“, „сејач“ „укључују манифестанс и манифестацију, и то на синтетичан начин“ (247) — све то не побија чињеницу да постоје индоевропска именица и глагол као језички различите категорије. Истина коју је Губерина преузео из дијалектике („Садржаји изражени ријечима *рибар* и *кључ* при разним су процесима у стању постајања, али сваки је изражени акт стварности једно постојање“, 248) говори о томе да је сваки *објекаш* „везан за један процес“, али не о томе што аутор каже — да су *именице* „увијек везане на један процес“ (ib.) ни о томе да *именице*, „као неко постојање, постоје заправо само у постајању“ (ib.) и сл. Исто тако није јасно зашто се говори о именици на овакав начин: „У тим језицима [који разликују именицу и глагол] *именица*<sup>1)</sup> представља у једном облику ступањ процеса, односно резултат више процеса, који се донекле „фиксирају“, да могу лакше пријећи у акцију, али и у своје „фиксирању“ садрже процес . . . “ (260).

Губерина говори о сложеним (подређеним) реченицама и настоји да покаже да између независне и зависне реченице у њима постоји јединство. Према њему тај је проблем повезан с проблемом јединства манифестанса и манифестације, дакле и јединства именице и глагола. Аутор и у сложеним реченицама тражи као главну садржину каузалитет и не налази га једино у исказним реченицама које претстављају објекат (или субјекат, ређе атрибут, апозицију; 275) главне реченице. (Ово је у контрадикцији с ранијом тврдњом да је објекат исто толико узрочник

<sup>1)</sup> Курзив И. Г.

према субјекту колико и овај према њему). Све друге реченице он назива адвербијалним и у њима налази општи каузалитет. Њега има, према Губерини, у ономе што се назива временским реченицама („Кад пуше бура, хладно је“. — Не може се, међутим, рећи да постоји каузалитет и у оваквој временској реченици: „Кад ти идеш на спавање ја сам обично још на ногама“). Тако и у другим реченицама. Он говори да сложене реченице тумаче увек „само једну од покретачевих манифестација“ (291), један ступањ процеса, „јер тако углавном тече и људски живот: једна манифестација по једна“ (ib.). — Губерина жели да у сложеним реченицама покаже заменљивост зависних реченица именицама, да би законе о јединству, утврђене за просте (одн. просто разгранате) реченице применио и на њих. Он наводи и овакав пример: „Тко предложи најефикаснији план, бит ће награђен“, за који каже да се може изразити и друкчије: „Најефикаснији ће план бити награђен“ (298) — где је у случају друге реченице очигледно друкчији садржај него у случају прве.

Завршетак књиге чини поглавље о слагању времена које пре претставља додатак књизи него неку суштинску карику дискусије, и у којем аутор такође жели да поткрепи идеју повезаности између именице и глагола.

О овој књизи П. Губерине можемо рећи још, углавном, ово. Његова главна идеја је свеопшта повезаност у изразу, и он као да заборавља заслуге оних који су, не истичући као главну дијалектичку идеју, али понекад и са много смисла за проналажење дијалектичке законитости у детаљима, проучавали суштину језика. Баш они који су описали, напр., основне разлике између кинеског и индоевропског начина изражавања били су ти који су себи и другима омогућили закључак о једнакој изражајној моћи код једног и другог, о неодрживости разних предрасуда у вези с менталитетима и сл. С тим у вези мислим да је сам Губерина отишао у другу крајност тврдећи да у неиндоевропским језицима у којима постоје црте синтетичког изражавања (слагање глаголских облика у роду са субјектом или сл.) има врло развијена свест о томе да „постоји у природи, у природним појавама јединство између манифестанса и манифестације“ (331). Значи ли то да се претставницима других језика таква свест одриче?

Као главна замерка може се истаћи неразграниченост разних начина прилажења и посматрања. Говорећи о каузалитету Губерина једанпут показује каузалитет такорећи „дубљег“ типа (у реченици „Петар чита књигу“ „Петар“ је узрочник, али је с

друге стране и „књига“ узрочник, в. напред), а други пут се наводи пример „Многе особе, које ћелаве, узимају којекакве лијекове за косу“, па каже да је овде коса узрочник, али и „жељена посљедица, гледани резултат“ (174). Каузалитет, очигледно, није исте природе, међутим служи за исти смер доказивања. — Лексички и логички моменти стално се преплећу, као што је већ и било наглашено. На стр. 178 аутор говори да је у реченици „Сијач сије“ манифестација шира од манифестанса јер не мора баш сејач сејати (могу и други), али „с друге стране манифестација није апсолутно шира, јер... „*сијачи*“ било које врсте укључују шире процесе него што је сам процес сијања... *Сијач сије, сијач је јуџрос урашио* и сл.“ Да ли разлагања о природи мафестанса „сејач“ и манифестације „сејати“, о томе ко све може сејати и шта све сејач може радити доприносе разумевању дијалектичке везе између језичког израза и одговарајућег садржаја — мисли? Ако је израз форма мисли, он је форма *одговарајуће* мисли, и Губерина, према томе, сувише много очекује од реченице „Сејач сеје“. Он меша проблематику мисли и израза (као садржаја и форме) с проблематиком објективне стварности о којој се у датом тренутку уопште не мисли.

Сумирајући све што је речено у два књигама Петра Губерине ми видимо да је у њима додирнут велики број проблема, и то баш оних који су у лингвистичкој науци изазвали највеће интересовање. Он говори о природи језичког знака, о чему је од Десосира преко публикације *Acta linguistica* све до данас било толико темпераментне дискусије; о старом питању Хегеловом — да ли се мисли речима или не, о стално живом проблему компетенције и метода у стилистици итд. Он даје обилату документацију, наводећи мислиоце од Аристотела до савремених логиста, цитирајући сразмерно много и модерну страну литературу. Доказивање му је често изведено кроз претходно згодно уланчавање цитата: у томе поступку огледа се не ретко његов еклектизам. Целина је направљена са доста склада, и најтеже идеје речене су махом лако и сликовито. Нигде нема дугог теоретисања без примера. Али се не може рећи да је П. Губерини заиста пошло за руком да нешто суштинско објасни. Преплетање језичке стварности, која је стварност нарочите врсте, с различитим другим стварностима и надовезивање једне на другу на *овакав* начин, показало је да се овим путем не може доћи до лингвистичких резултата од вредности. Желели бисмо да и неко други код нас

покуша да изложи целину лингвистичких факата на бази дијалектичког и историског материјализма, да би се увидело који је најтачнији пут до коначних решења.

*Д-р И. Грицкаџ*

10. — STEPHAN ULLMANN, Ph. D. D. Litt., **Words and their use**, London 1951. 108. мања 8<sup>о</sup> (у колекцији Mann and Society series).

У овој књизи о речима и њиховој употреби проф. Улман је на малом простору изложио јасно и стварно све што се може знати о речима на основу савремене науке. Он не даје властите теорије о предмету, већ савесно реферише о свему. Чак се не види јасно којем моменту у своме учењу о речима он даје преимућство. Неке моменте који за нас изгледају пресудни у развојку значења речи он наводи готово узгред, напоредо са оним што је мање важно. Па ипак ова књига одудара умногоме од многих других које се јављају у области лингвистике.

Она обухвата ове одељке: језик и значење (знаци и симболи, говор и језик, два језичка облика, реч, значење), значење и двосмисленост (просто значење, многоструко значење), речник у покрету (творачки извори, зашто речи мењају значење, губљење речи), речи и ствари (утицај речи, недостаци речи).

Књига је ова написана и за шире кругове, али она нигде не губи свој научни карактер. Из појединих примедба види се да њен аутор има правилне погледе на многе језичке појаве иако о њима у овој књизи не говори исцрпније.

У своме уводу (7—9) он износи тројаки угао могућног посматрања ових појава: 1) филолошки, који је у науци почев од 1839 г. и који је дао име овоме одељку лингвистике — семантика или семаантика, 2) филозофски, који су пољски филозофи почетком 1920 год. увели у симболичку логику, у којој он обележава врло специјалне студије о знаку и његову значењу и, најзад, 3) према популарном покрету на челу са кнезом Кожицким (Kozzybcki), такође Пољаком у Америци, који је поново скренуо пажњу на писање Огдена и Ричартса (Richards) у Енглеској и на тако звани Basic English о којем се писало и раније (исп. ниже).

Улман посматра реч са свих тих страна, тако он вели уводу.

Да се мало задржимо на глави (5) о значењу. Ту он наводи, на основу излагања Огден-Ричартса, њихов основни троугао (32):